

1 öre KM 1772 präglad på irreguljär plants¹

Nedan följer några av mina funderingar kring det så kallade pojköret – dess plants, präglingstidpunkter, eventuella syfte m.m.

Bakgrund

Avvikande mynt jämfört med de vid tiden vanligen förekommande sätter oftast fart på spekulationer men förhoppningsvis också forskarlusten. Det sistnämnda drabbade mig. Jag har under lång tid varit road av felpräglade och därigenom avvikande mynt – eller som jag halvt på skämt, halvt på allvar brukar säga – avarter. Denna artikel utgör en del av och bygger på ett större arbete om avvikande svenska kopparskiljemynt före ringpräglings införande år 1832. Vid studium och kartläggning av sådana mynt kan man inte undgå de så kallade pojkörena – 1 öre KM 1772 präglade på bred och tjock plants. De sticker ut på mer än ett sätt, dels genom sitt märkliga utseende men också genom sin relativt rikliga förekomst! Några kända paralleller till pojköret – inga felpräglingar och måhända inte riktigt lika avvikande men åtskilligt mer diskuterade – är t.ex. Gustav II Adolfs serie kopparklippingar från år 1625. Öret i denna se-

rie har fransidans dalavapen inom spansk sköld.² Samme regents runda kopparöre från Säter med det arabiska årtalet 1629 på åtsidan hör också hit.³ Till samma kategori mynt kan utan vidare också räknas såväl Karl XII:s 1 öre SM 1715⁴ som Gustav III:s i samlarkretsar internationellt mycket gångbara 5-kopekstycken från Avesta⁵. Gemensamt för dem alla är att de på något sätt faller ur ramen för det gängse och därför varit flitigt omskrivna och debatterade i den numismatiska litteraturen⁶. Men detta gäller förvånande nog inte pojköret!

Öre KM av den typ som behandlas i denna artikel introducerades genom *"Kongl. Maj:ts nådige Förordning angående Nya Koppar-Runstyckens gångbarhet i handel och Wandel för ett öre kopparmynt stycket"*. Förordningen som bär drottning Ulrica Eleonoras namn gavs i Stockholm den 4 maj 1719 *"giöre Witterligt / at låta slå ett slags mindre Skilje-Mynt af koppar / på hvars ena sida kommer at preglas Tre Cronor / med Wårt namn Ther omkring / neml. V. E. R. S. och på andra sidan twänne Dahl-pilar / med en Crona öfwer och wärdet / nemligen Ett öre kopparmynt / på samma sätt som med koppar-runstycken tillförene warit wanligt"*. Femtio år senare hade endast re-

Bild 1. Så kallat pojköre eller 1 öre KM 1772 präglad på irreguljär plants. Jämför bilaga 1, typ 10, exemplar nr. 15. Skala 1,5:1. Foto författaren.

gentens initialer ändrats till Gustav III:s G · R · S · [Gustavus · Rex · Sveciæ ·], i övrigt var utseendet i allt väsentligt oförändrat. Faktum är att också myntordningen från den 20 augusti 1723⁸ gällde, vilken föreskrev att ur ett skeppund⁹ koppar skulle myntas 900 daler KM. Detta innebar att rätt vikt på vårt reguljära öre KM 1772 var 4,7 gram¹⁰. Diametern brukar i litteraturen anges till 23 – 24 mm¹¹. Redan under Gustav III:s första regeringsår 1771 präglades en liten post om cirka 46 000 st. öre KM.¹² Detta skedde emellertid med stamplar daterade 1768 och med Adolf Fredriks initialer A · F · R · S · [Adolphus · Fridericus · Rex · Sveciæ ·], jmf. SM 185 och SMH 38. Året därpå präglades dock hela den i dag kända upplagan om 662 400 st. öre KM¹³ med stamplar avsedda för Gustav III. Det skulle dröja sex år eller till 1778 innan myntningen av öre KM återupptogs en sista gång. Att det alls blev myntning i den gamla valören är en smula ologiskt då man betänker att den så kallade myntrealisationen ett par år tidigare hade avskaffat det medeltida myntsystemet. Därefter skulle nämligen rikets mynt bestå av riksdalern som var indelad i 48 skillingar¹⁴.

Pojkåret i den numismatiska litteraturen

Först omkring 70 år efter präglingen, i samband med försäljningen av J. Scharps berömda mynt- och medaljsamling åren 1851 – 52, omnämns företeelsen. Ur auktionskatalogen citeras: "Öre kopparmynt. Sst 19. 3 var. ex. 2 betydligt tjocka"¹⁵. Måhända är detta första gången öre KM 1772 präglad på bred och tjock plants beskrivs i tryckt form. Notera att benämningen *pojköre* inte användes. Av naturliga skäl är det C. R. Berch som år 1773 beskriver 1 öre KM 1772 för första gången¹⁶. Men varken han eller efterträdaren F. Silverstolpe¹⁷ nämner med ett ord den större varianten. Den senare författaren utelämnar till och med öre KM 1778 trots att drygt 30 år hade förflutit sedan detta mynt sattes i cirkulation! I ett odaterat handskrivet supplement till Berch och Silverstolpe, enligt uppgift tillkommet någon gång under 1850-talet, beskrivs emellertid det här aktuella myntet på följande sätt. "Ett annat af 1772, lik N 19 men mycket större och slaget på en flerdubbelt tjockare plåt. Ekman."¹⁸ Av beskrivningen förstår man att det var upphovsmannen, dvs. Ekman själv, som ägde det aktuella myntet.

Dessa speciella präglingar av öre KM 1772 förekom i flera av de större samlingarna som såldes på auktion under andra halvan av 1800-talet. Johan Scharp ägde som tidigare nämnts två exemplar medan Axel Frölings utomordentligt fina samling innehöll ett exemplar.¹⁹ Observera att

dessa exemplar beskrivs som "betydligt tjocka" respektive "tjockt ex." och således inte som "pojköre" eller "pojköre". Notabelt är att Frölings exemplar ansågs vara rart, detta understryks av det faktum att Kungl. myntkabinetet köpte myntet.

År 1861 framträder mig veterligen benämningen "pojköre" för första gången i en auktionskatalog. Det sker i samband med försäljningen av professor Naumans myntsamling. Tydligt hade redan benämningen "pojköre" hunnit att bli vedertagen ty katalogens beskrivning under nr. 439 lyder "Det så kallade Pojk-öret (mycket tjockt) af 1772.". En möjlig förklaring till varför introduktionen av benämningen "pojköre" tycks ske vid just denna tidsrymd tas upp nedan.

År 1871 är förmodligen första gången vi finner dessa udda präglingar upptagna i ett referensverk. Det är den store grundforskaren, kopparmynt- och pollettkännaren mm. A. W. Stiernstedt som i sitt corpusverk beskriver det aktuella öret på följande sätt. "Med dessa 1 öre K.m:ts stämplor finnas ock penningar präglade, såväl af 1 öre Sm:ts storlek och vikt, som ock något mindre, ehuru dock större och viktigare än 1 öre K.m:t. De hafva alla randen i rutor räfflad. Ehuru man icke ens haft anledning att hänföra dessa penningar under benämningen profmynt, hafva dessa försöks-präglingar dock här blifvit omnämnda, enär penningen finnes i myntförteckningar upptagen under benämningen pojk-öret."²⁰ Genom citatet får vi veta att Stiernstedt ansåg att mynten var försökspräglingar. Hur han kommit fram till denna åsikt framgår tyvärr inte av texten. Ett trettio år senare försöker sig storsamlaren J. O. Wedberg på en förklaring.²¹ Han börjar med att konstatera att öre KM 1772 präglat på större och tjockare plants givits epitetet "pojköre" i myntförteckningar. Om anledningen – skriver Wedberg – "har ingenting försports". Han skriver vidare att O. M. Broman i en förteckning över sin myntsamling under 1 öre KM 1746 noterat att "Detta är ett så kalladt Poik-rundstycke". Olaf Magnus Broman var förmodligen komminister i Ölme stad och avled år 1847 nära nittio år gammal.²² Wedberg citerar vidare ur Bromans förteckning.

"Denna sort rundstycke, hvilka icke såsom förre blifvit omprägladt från de gamle mynttecknen, utkom först 1746 såsom detta visar. Det är alltså ett exemplar av Poik-rundstycken. Orsaken till detta namn är, efter hvad man af flera trovärdiga, den tiden lefvande, Jönköpingsboer hört berättas, följande anecdote. En pojke uti lära hos en kopparslagare i Jönköping, där han svälte och for illa, hittade på, att, af små kopparafklippningar ur krätsen, då och då göra

Bild 2. Benämningen pojköre avsåg ursprungligen 1 öre KM 1746. Skala 1,5:1.
Foto författaren.

3 rundstycken för dagen, i afsigt att för dem köpa sig en Stump eller Ankarstäck (en sort groft bröd) åt sin hungrande mage. Detta mynt [...] väckte snart uppmärksamhet, och Myntaren blef så mycket lättare röjd, som hans rundstycken, ehuru eljest lika stora, lika goda, egde dock långt finare prägel, än de förut gångbare, samt syntes alltid vara nya. När då myntaren, lagligen tilltalad och en, kanske öfverdrifven, nitälskan ville hafva honom straffad till lifvet, skall såsom det säges, konungen hafva yttrat: "Nej, den pojken tycks hafva bättre hufvud än våre Modellerare vid Myntet. Kalla upp och anställ honom til arbetare vid Kongl. Mynthuset." Detta skedde. Och från samma tid, särdeles åren 1749 och 1750 hade rundstycken lika fin teckning, äfven under konungarne Adolf Fredrik och Gustaf III."

Wedberg konstaterar slutligen att benämningen "pojköre" existerade före år 1772. Vi lägger dessutom märke till att inget nämns i ovanstående citat om mynt på breda och tjocka plantsar – detta liksom årtalet i sammanhanget helt avgörande detaljer. Dessvärre anger inte Wedberg hur han fick vetskap om förteckningen och / eller var den förvarades. Helt nyligen och onekligen mycket passande i tiden publicerade dock Svensk Numismatisk Tidskrift en artikel om privatpersoners myntsamlingar i Kungl. Myntkabinettet.²³ Av denna framgår att förteckningen över O. M. Bromans numismatiska samlingar numera förvaras därstädes. Som kuriosas kan nämnas att förteckningen bär J. O. Wedbergs exlibris och bör således ha ingått i dennes bibliotek och senare sålts alternativt skänkts till Kungl. Myntkabinettet. Det kan möjligen innebära att Wedberg också förvärvade Bromans myntsamling. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att det var J. O. Wedberg själv som gjorde O. M. Bromans så kallade "pojköre" känt i en vidare krets. Han kanske till yttermera visso var

ägare av just Bromans "pojköre" – det ursprungliga! Att benämningen "pojköre" vinner hävd kring år 1860 kan möjligen ha att göra med att Bromans förteckning med dess bitvis fabulerande innehåll några år tidigare och eventuellt tillsammans med själva samlingen, i samband med ägarens död, bjudits ut till försäljning och på så sätt blivit känt i samlarkretsar. Möjligen höll sig den drygt 30-åriga Wedberg framme vid det tillfället. Hur som helst, det är dock märkligt att just 1 öre KM 1772 präglad på bred och tjock plants fick epitetet "pojköre" – och att det gick så snabbt! Kanske kan myntets särregna utseende ha hjälpt till. Det kanske rent av var en förutsättning. Äldre tiders samlare fascinerades säkert av ovanstående sägen och attribuerade kanske därför myntsystemets lägsta nominal med det avvikande utseendet till nämnda förfalskningar. Med tiden har dessa mynts benämning allt mer vunnit hävd i samlarkretsar. Men varför kallade de gamla "Jönköpingsboerna" Fredriks I:s öre KM 1746 för "Poik-rundstycken"? Detta mynt var ju inte avvikande i den meningen att det hade större diameter och var tjockare än de vanligen cirkulerande. Kanske var det för att de avvek från det gängse genom att de, för att citera Broman, hade "långt finare prägel, än de förut gångbare, samt syntes alltid vara nya". Vid närmre eftertanke ligger det en hel del i uttalandet. År 1746 hade nämligen de senast utgivna öre KM mynten cirkulerat under 20 års tid eller längre, utan avlösning. Jag tänker då främst på Fredrik I:s stockholmspräglingar från 1720 och -21 respektive 1724 – 26. Som bekant är dessutom de tidigare emissionerna överpräglade på gamla nödmynt från Karl XII:s tid. Ett faktum som knappast borgar för "finare prägel". Möjligt men mindre troligt är att man i Jönköping upptäckt en falskmyntare som ägnat sig åt just öre KM 1746. Vi kan dock vara helt säkra på att någon pojke från Jönköping inte har graverat stamparna till vare sig

Fredrik I:s öre KM eller någon av de efterföljande regenternas mynt av samma valör. Att så var fallet bevisas av samtida uppgifter om gravörer vid Kungl. Myntet i Stockholm och vid Avesta myntverk.²⁴

I modern tid konstaterar i tur och ordning bland annat den kände mynthandlaren i Göteborg, Theodor Högberg år 1952, i en av sina lagerkataloger²⁵ att *"pojköret hör till de mera ovanliga och sällsynta av de svenska kopparmynten"*. Därefter citerar han hela J. O. Wedbergs notis i NM XV. Näst i tur är signaturen "M. W." (Magnus Widell?) som i Myntkontakt²⁶ publicerar en artikel med rubriken *"Pojköret"*. Han refererar summariskt Wedbergs citat och slår fast att präglingarna har olika diametrar och vikter samt ger en generell beskrivning av myntet 1 öre KM. Storsamlaren Per Hellström nämner i stort sett samma saker i uppsatsen *"Ompräglings- och tillfällighetspräglings"*²⁷. Hellström anser dock att eftersom randen är räfflad skulle det röra sig om överpräglings, vanligen på 1 öre SM från tidigare år. Sedan följer en rad författare som nöjer sig med att mer eller mindre fritt återge huvuddragen i O. M. Bromans ovan citerade berättelse. Det rör sig om Wahlqvist²⁸ 1976, Lagerqvist/Nathorst-Böös²⁹ 1981, Ehnбом³⁰ 1983, Hemmingsson³¹ 1994, Flensburg³² 1996, Lagerqvist³³ 1996 m.fl. Många har alltså skrivit förvånansvärt lite om dessa spännande och eftersökta präglings. Man har i princip nöjt sig med att konstatera dess existens samt bidragit till *"anecdotes"* fortlevnad. Någon egentlig forskning med syfte att förklara dess udda myntämne, präglings-tidpunkt, eventuella användning etc. har veterligen inte tidigare publicerats.

Systematisering

Inför denna artikel har cirka 45 st. exemplar i såväl privata som offentliga samlingar av 1 öre KM 1772 präglade på irreguljära plantsar studerats. Merparten av dessa präglings är av typen som i samlarkretsar brukar kallas *"pojkören"*. En granskning av samtliga irreguljära präglings åtsidor ger vid handen att totalt endast tre stammar har använts. Två stycken till fransidorna medan alla åtsidor tycks vara präglade med en och samma stamp. De två fransidestamparna skiljer sig åt genom att den kungliga kronan och I:an i valören varierar i utseende. Mer om detta nedan.

För att kunna bestämma tänkbara präglings-tidpunkter för de olika stampparen måste jämförelser ske med reguljära öre KM från både år 1772 och 1778. Det visar sig då att två gravörer med olika stilar tillverkat punsarna och med hjälp av

dessa byggt upp stamparnas negativa myntbilder till nämnda öre KM mynt. Vid präglingen har en stamp för respektive års åtsidor använts. Till en stamp med årtalet 1772 har dock gravören använt en G-puns till kungens initialer som tycks vara obetydligt större.³⁴ Några öre KM på irreguljär plants som präglats med denna åtsidestamp har jag dock inte noterat. Till fransidorna har tre stammar begagnats. Alla öre KM på irreguljär plants är präglade med en och samma åtsida, densamma som använts till de reguljära mynten! Vad gäller de två olika fransidorna är dessa också gemensamma med de reguljära. Här upptäcker man snart det sensationella att till öre KM på irreguljär plants har använts *fransidestampar från både 1772 och 1778 års reguljära öre KM!* Stampkopplingarna avseende öre KM präglade på såväl reguljära som irreguljära plantsar redovisas på Bild 3.

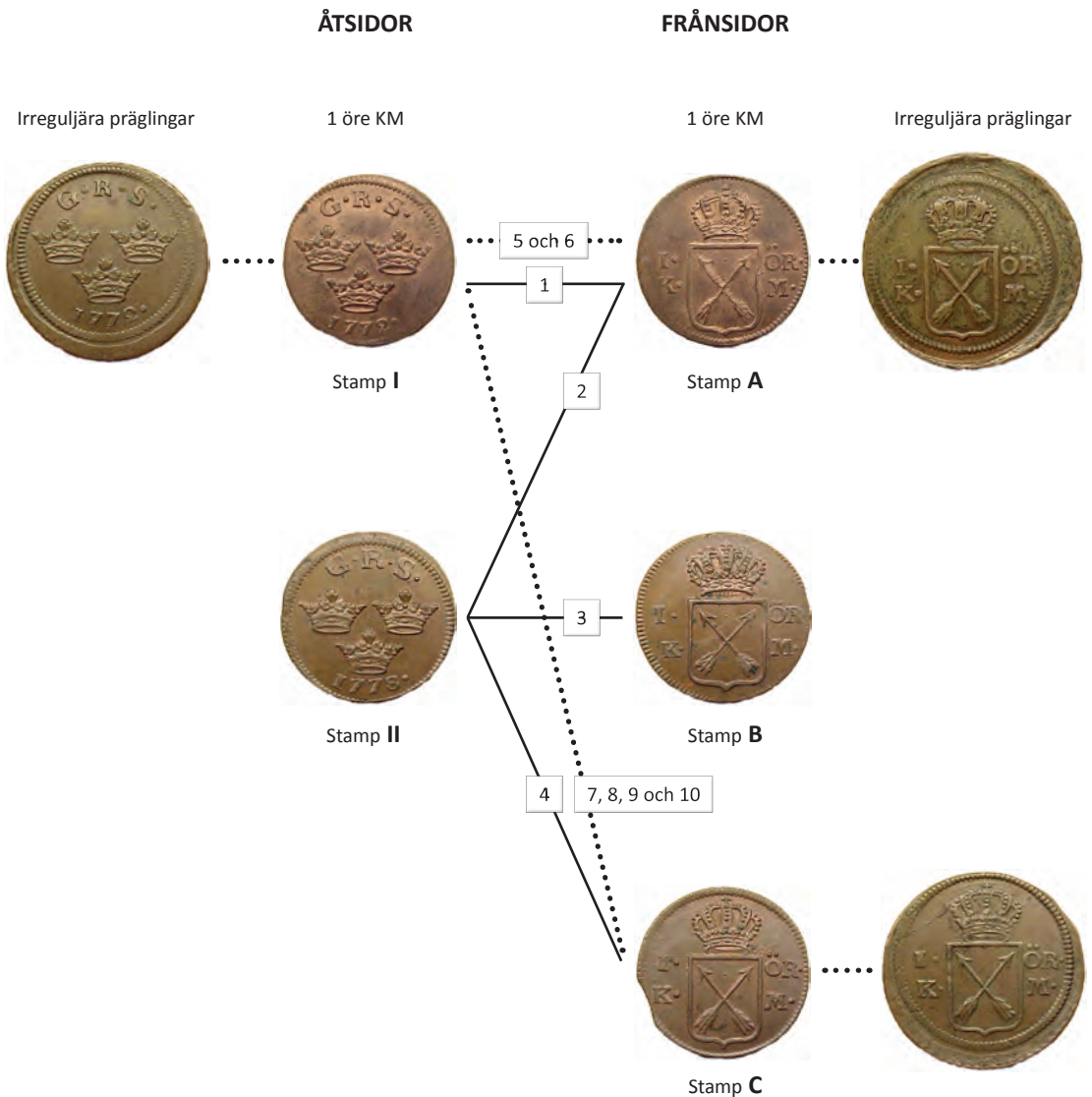
Gravörer, punsar och stammar

Alexander Bjurling (1734 – 1772) fick den 28 november 1771 kammarkollegii fullmakt på myntgravörstjänsten vid Avesta myntverk. Han kom att efterträda sin sväger den välkände kopparmyntgravören Karl Johan Wikman, hos vilken han för övrigt gått i lära. Bjurling hade redan ett antal år dessförinnan vikarierat för Wikman och i olika sammanhang kallats för vice gravör.³⁵ Som tidigare nämnts präglades redan samma år en liten post med öre KM dock bärande årtalet 1768 och den nyss avlidne Adolf Fredriks initialer. Den 5 mars 1772 uppvisade Bjurling ett antal skisser för kammarkollegiet. Det rörde sig bland annat om den ny tillträdde Gustav III:s 1 öre KM, vilka godkändes.³⁶ Alexander Bjurlings tid som ordinarie myntgravör varade endast till den 13 juli 1772 eller i knappt 8 månader. Måhända inte i numismatiska kretsar så känd som den hungrande pojken i Jönköping men under denna korta tid hann dock Bjurling med, att med rätta skriva in sig i den svenska mynthistorien genom att ha graverat två av tre stammar till de så kallade *"pojkören"*.

Alexander Bjurling graverade således punsar till åtsidestampen I och fransidestamparna A och B. Hans punsar finns representerade på alla reguljära öre KM 1772 och på vissa från 1778. Följaktligen är samtliga åtsidor till öre KM på irreguljära plantsar graverade av Bjurling. Men bara några få av dessa mynts fransidor!

Johan Gabriel Wikman (1753 – 1821) var tidigare nämnde Karl Johan Wikmans son och efterträdde Bjurling som ordinarie gravör. Detta skedde en tid efter Bjurlings död eller den 29 oktober 1772. Han

	Stampkoppling 1 öre KM 1772 och 1778
	Stampkoppling irreguljär prägling
	Typ, se tabell 3 och 4
Grävörer:	<i>Alexander Bjurling</i> – Åtsidan typ I och frånsidorna typ A och B. <i>Johan Gabriel Wikman</i> – Åtsidan typ II och frånsidan typ C.

Bild 3. Stampkopplingar 1 öre KM 1772 och 1778 samt irreguljära präglingar 1772.

uppbar tjänsten till 1777 då han avgick alternativt avskedades.³⁷ I juni 1773 diskuterades i kammarkollegiet en eventuell myntning av kopparskilmjynt. Protokollat nämner att "eisensnidaren" Wikman skickat in utkast till bland annat 2 och 1 öre SM samt 1 öre KM. Vidare sägs att Wikmans skisser skulle överlämnas till Kungl. Majt med underdånig hemställan om approbation eller godkännande. Kollegiet ansåg dessutom att "*sådana stämplat af Wikman måtte förfärdigas till framledes bruk, derest af dessa myntsorter någon vidare myntning skulle komma att anställas*".³⁸

Johan Gabriel Wikman har av naturliga skäl graverat åtsidestampen II avsedd för öre KM 1778. Av frånsidorna har han egendomligt nog troligen endast graverat punsarna till C. Därmed är han också upphovsman till den absoluta merparten av frånsidorna till öre KM präglade på irreguljära plantsar!

En sammanfattande beskrivning av åt- och frånsidesstamparna återfinns i *Tabell 1 och 2* nedan.

Myntbildernas inbördes skillnader framgår också av detaljfoton, se *bild 4a - d*.

Att stamparna till Gustav III:s 1 öre KM 1772 och 1778 inte bara har använts till reguljära mynt är ju välkänt genom de så kallade "pojkörena". Men att så många olika typer av irreguljära präglingar förekommer är förmodligen okänt och förvånande för de flesta. Mig veterligen är det få, om ens några andra stampar till svenska mynt som så flitigt använts till annat än de är avsedda för – myntprägling!³⁹

I *Tabell 3 och 4* nedan har jag förtecknat alla de typer av öre KM på reguljär respektive irreguljär plants som jag känner till. Merparten av de irreguljära präglarna, ca 35 stycken, är av typ 10. Det är dessa som är präglade på tjocka och breda plantsar och i samlarkretsar kallas för "pojkören", jämför SMH 25 och SM 104b. Till denna kategori har av hävd också förts exemplar av typ 6 och 7, dvs. 1 öre KM präglade på 2- och 1 öre SM plants respektive på befintliga 1 öre SM mynt.

Bild 4a. Detalj åtsidor I och II. Notera skillnader mellan bl a sveakronornas mittblad och bokstävernars storlek.

Bild 4b. Detalj frånsida typ A.

Bild 4c. Detalj frånsida typ B.

Bild 4d. Detalj frånsida typ C.

Åtsida	Gravör	Årtal	Sveakronor	G R S
I	A. Bjurling	1772	Kort mittblad	Mindre bokstäver
II	J. G. Wikman	1778	Långt mittblad	Större bokstäver

Tabell 1. Stampar till åtsidorna för Gustav III:s 1 öre KM.

Frånsida	Gravör	Krona och foder	Ädelstenar	Valörens I:a
A	A. Bjurling	Smal med foder	Rombiska	Smal
B	A. Bjurling	Bred med foder	Rombiska	Smal
C	J. G. Wikman	Smal utan foder	Ovala	Tjock

Tabell 2. Stampar till frånsidorna för Gustav III:s 1 öre KM.

Typ	Åts:Frs	Plants	Årtal	Präglingsår	Vikt gram	Diam. mm	Rand
Svenska myntämnen med korrekt diameter och vikt:							
1	I:A	Öre KM	1772	1771, 1772	ca 4,7	22-23,5	Slät
2	II:A	Öre KM	1778	1778	ca 4,7	22-23,5	Slät
3	II:B	Öre KM	1778	1778	ca 4,7	22-23,5	Slät
4	II:C	Öre KM	1778	1778	ca 4,7	22-23,5	Slät

Tabell 3. Förteckning av stampkombinationer avseende 1 öre KM 1772 och 1778 präglade på reguljära plantsar, SMH 24 resp. SM 104a och 105.

Typ	Åts:Frs	Plants	Årtal	Präglingsår	Vikt gram	Diam. mm	Rand
Svenska plantsar med korrekt diameter och avvikande vikt:							
5	I:A	Ur 1 öre SM ten ⁴⁰	1772	1772	ca 9,5	24	Slät
Svenska plantsar med korrekt diameter och vikt, dvs. avsedda för reguljära mynt:							
6a	I:A	2 öre SM	1772	1772 – 1778	ca 28	ca 34	Rutad
6b	I:A	1 öre SM	1772	1772 – 1778	ca 14	ca 30-31	Rutad
Svenska befintliga kopparskiljemynt:							
7	I:C	1 öre SM	1772	1778→82→?	ca 14	ca 30-31	Rutad
Svenska befintliga silvermynt:							
8a	I:C	1/12 riksdaler	1772	1778→82→?			41
8b	I:C	1/24 riksdaler	1772	1778→82→?			41
Utländska mynt:							
9a	I:C	Kopparmynt	1772	1778→82→?			41
9b	I:C	Silvermynt	1772	1778→82→?			41
Utländska plantsar av koppar tillverkade i Avesta:							
10	I:C	Frankrike, 1 sol	1772	1778 →	ca 9-13	27-31	Rutad

Tabell 4. Förteckning av stampkombinationer avseende 1 öre KM 1772 präglade på olika irreguljära plantsar, jämför SMH 25 resp. SM 104b. Antal kända exemplar av varje typ finns upptagna i bilaga 1 nedan.

Präglingsperioder

Typ 5 är av mig känd i ett exemplar. Det har samma diameter som de reguljära 1 öre KM mynten men är betydligt mycket tjockare. Det är enkelt att matematiskt visa att plantsen är utstansad ur en ten som varit avsedd för 1 öre SM. Vi kan därför betrakta typ 5 som en felprägling och som sådan är den naturligtvis präglad tillsammans med de reguljära mynten år 1772. Rent teoretiskt skulle dock denna udda företeelse ha kunnat tillkomma mellan 1772 och 1778 eftersom frånsidans stamp A också finns kopplad till 1778 års åtsidestamp II.

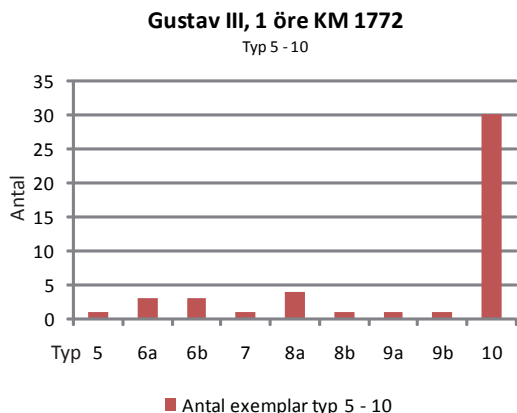
Med typ 6a och b är förhållandet annorlunda. Här har vi att göra med reguljära myntplantsar som dock varit avsedda för de högre nominalerna 1- och 2 öre SM. Då typen är känd i så många exemplar som tre plus tre, se *bilaga 1*, är det möjligt men kanske mindre troligt att det rör sig om felpräglingar. Typ 6a och b kan därför vara präglad någon gång under perioden 1772 till 1778 eller något år därefter. Trots allt är det kanske mer sannolikt att präglingen ägt rum under periodens senare del. Då fanns det åter igen tillgång till nämnda myntplantsar i och med Gustav III:s 1- och 2 öre SM från åren 1778 resp. 1777.

Av *Bild 3* framgår, vilket redan tidigare nämnts, att de irreguljära typerna 7 – 10 är präglade år 1778 eller senare eftersom detta års åtsidestamp är den enda som använts till de reguljära 1 öre KM mynten. Detta faktum styrks dessutom av att de befintliga svenska silvermynten, som typ 8a och b är präglade på, bär årtalen 1777, 1778 och 1779, se *bilaga 1*. Men det har emellertid visat sig att inte bara 1 öre KM 1772 förekommer präglade på befintliga svenska silvermynt. Det gäller bland annat också samme regents 1- och 2 öre SM, vilka som bekant endast bär årtalen 1778 resp. 1777. I dessa fall rör det sig om 1/3 och 2/3 riksdalermynt daterade mellan 1777 och 1782 som blivit överpräglade.⁴² Sannolikt har dessa silvermynt överpräglats då och då under nämnda tidsperiod och eventuellt senare. Detsamma borde då också gälla för våra irreguljära präglingar av typ 7 – 10. Till skillnad mot de andra är sannolikt typ 10 dock präglad vid ett enda tillfälle någon gång under perioden.

Plantsar

Vi kan genom att studera *tabell 4* konstatera att man använt sig av en mängd olika plantsar vid tillverkningen av dessa spännande präglingar. Det rör sig om såväl myntämnen som befintliga mynt, svenska som utländska!

Typ 10 avviker som sagts på flera sätt jämfört med de andra. Av den känner vi i dag ett 30-tal

Diagram 1. Kända exemplar av Gustav III:s irreguljära 1 öre KM 1772 fördelade på typerna 5 – 10. Antal undersökta exemplar är totalt 45 st.

exemplar medan antalet bevarade av de andra tillsammans uppgår totalt till ca. 15 stycken, se *diagram 1*. Typ 10 är också den enda typ som inte omedelbart genom visuell granskning avslöjar sin plants ursprung. Här kan det ligga nära till hands att misstänka att man använt plantsar som varit avsedda för t.ex. spelpenningar. Många av dessa präglades ju som bekant också av koppar just vid myntverket i Avesta. Jag har emellertid inte lyckats att finna någon spelpenning som vad beträffar vikt och diameter överensstämmer med vårt irreguljära 1 öre KM av typ 10. Vid studiet av spelpenningarnas fysiska data framkom dock fakta som i detta sammanhang ter sig irrelevant men som möjligen ändå kan vara av intresse för läsaren. Tidigare har man, tydligen utan närmre undersökning, påstått att spelpenningar aldrig har präglats på plantsar av samma storlek och vikt som de svenska mynten.⁴³ Detta är dock felaktigt. Den enskilda spelpenningen för Daniel Tilas⁴⁴ räkning år 1759, Holst 131, är för det mesta präglad på 1 öre SM plants. Men även allmänna spelpenningar såsom "*Dristigt och slugt*", Holst 167 är vanligt förekommande på nämnda plants. Det behöver väl knappast tilläggas att båda är präglade i Avesta. Den förra och många av de senare spelpenningarna har dessutom rutad rand likt kopparmynten från tiden.⁴⁵

Sverige och Stora Kopparbergs Bergslag var under första halvan av 1600-talet en av världens största kopparproducenter. I tider av högt kopparpris fick inhemsk myntning stå tillbaka till förmån för Kronans kopparexport. Det betydde att det mesta som utvanns ur gruvan i Falun lämnade

landet, dels i form av plåtmynt men också som blindmynt. Denna s.k. "kopparpolitik" var naturligtvis legio även under det följande århundradet. Det gällde i hög grad 1770-talet men särskilt 1780- och 1790-talen. Under de sistnämnda decennierna präglades som bekant inte ett enda kopparskiljemynt i Sverige! Genom den inställda kopparmyntningen men också beroende på allmänhetens, från tid till annan illegala export av kopparmynt och plåtar⁴⁶ blev till sist bristen på dessa allmogens penningar så stor att bl.a. Stora Kopparbergs Bergslag fann för gott att ge ut egna myntsubstitut eller polletter. Dessa var, för ökad acceptans hos motagarna, likt statens präglade i koppar.⁴⁷

År 1773 levererade det svenska Kanalsällskapet koppar i form av plåtmynt till Danmark. Kopparen utmyntades sedan av danskarna till kopparskiljemynt med valören 1 skilling danske och årtalet 1771.⁴⁸ Den danska "regeringen" köpte år 1783 ånyo svenska plåtmynt. Den här gången gällde det 1 766 st. 2- och 4 daler SM⁴⁹.

När det gäller blindmyntsexporten under 1700-talet var det främst Holland, Spanien och Portugal som stod för efterfrågan. Falukoppar finns alltså i många holländska duit, spanska maravedis, portugisiska réis etc.⁵⁰ Mot bakgrund av den vidlyftiga exporten av dessa pekuniära halvfabrikat kan det ligga nära till hands att misstänka att den irreguljära plantsen till typ 10 skulle kunna vara ett blindmynt. Jag har därför försökt prova hypotesen genom att systematiskt samla data om utländska kopparmynt som präglats på svensktillverkade blinder. Det är för närvarande okänt om även Danmark importerade dylika halvfabrikat. Pedersen 1997 har dock undersökt ca 3 000 st. av de tidigare beskrivna danska skillingmynten. Resultatet ger vid handen att medelvikten för mynt från de tre myntorterna Altona, Köbenhavn och Kongsberg är 11,18, 11,03 resp. 11,14 gram. Motsvarande data avseende myntens diametrar är 29,69, 29,40

och 28,18 mm. Det mycket vanliga danska kopparmyntet avviker alltså från vårt öre KM på irreguljär plants främst när det gäller diametermåten, jämför texten till *Diagram 2*. Pedersen känner, till yttermera visso, inte till några "inkøb af blindmynt (blanketter) fra Sverige til brug for møntningen af 1 skilling 1771".⁵¹

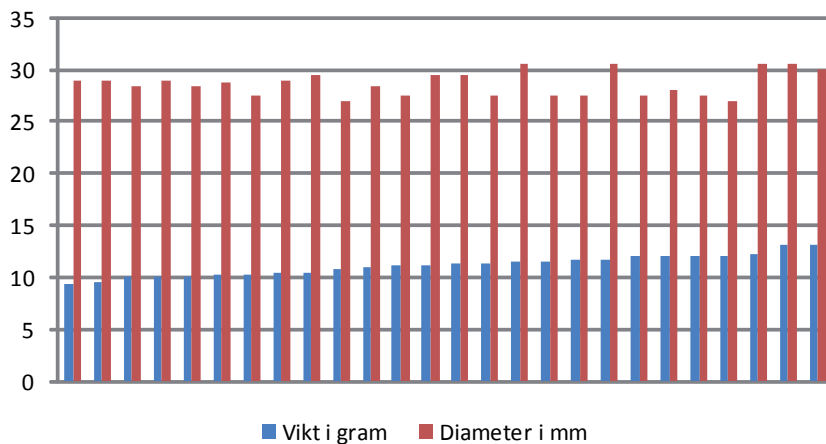
Under den tidsperiod som vårt irreguljära öre KM av typ 10 präglades var också Frankrike en betydande importör av blindmynt från Avesta. Det var bland annat städerna Rouen och Bordeaux som köpte så kallade blinder avsedda för det franska kopparskiljemyntet med valören 1 sol⁵², se *bild 5*. Det visar sig snart att Louis XVI:s 1 sols mynt präglade i Bordeaux har matchande vikt och diameter⁵³, jämför *Diagram 2 och 3* nedan! Mynten är i diagrammen ordnade efter ökande vikt. Medelvikten på de 26 st. undersökta svenskläglade exemplaren är 11,17 gram medan diametern är 28,7 mm. Motsvarande storheter för de franska är 11,14 gram respektive 29,1 mm. Om undersökningen i stället skulle ha utgått från i referensverk angivna vikter hade resultatet blivit ett helt annat. I åtminstone ett modernt franskt verk är nämligen vikten för dessa 1 sol mynt angiven till 12,235 gram!⁵⁴ Dock, vi noterar alltså genom empiriska studier att vikterna såväl som diametrarna överensstämmer mycket väl. Den marginella differensen om 0,4 mm avseende diametrarna beror förmodligen på att de franska mynten har slät rand, dvs. saknar det karaktäristiska svenska randskyddet i form av rutrefling.⁵⁵ En annan orsak kan naturligtvis vara att 1 sol myntets stamplar är anpassade till, dvs. är lika stora som plantsen de skall prägla. Eftersom inte något av mynten är ringpräglat borde detta rimligen innebära att de franska plantsarna expanderar något mer i präglingsögonblicket än de svenska som ju präglades med stamplar av mindre diameter.

Fig. 5 Frankrike. Louis XVI, 1 sol 1790. Blindmynt till dessa franska kopparskiljemynt tillverkades vid Avesta myntverk under många år. Skala 1:1,5. Foto författaren.

Gustav III, 1 öre KM 1772

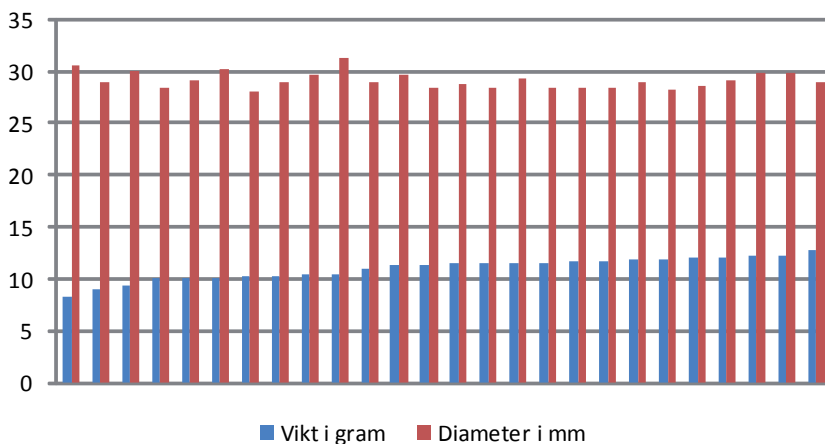
Typ 10

Diagram 2. Gustav III:s 1 öre KM 1772 på breda och tjocka plantsar, av typ 10, ordnade efter ökande vikt. Medelvikten på de 26 st. undersökta exemplaren är 11,17 gram medan diametern är 28,7 mm.

Frankrike, Louis XVI:s 1 sol mynt

Äldre typ 1773 - 1791

Diagram 3. Frankrike, Louis XVI, 1 sol 1773 – 1791 ordnade efter ökande vikt. De undersökta exemplarens medelvärden är 11,14 gram respektive 29,1 mm.

Och så slutligen – syftet?

Mer än 225 år har förflutit sedan dessa så spektakulära myntlika föremål präglades. Detta till trots samt mina ovanstående försök att bringa klarhet i deras minst sagt dunkla och sägenomspunna väsen återstår fortfarande den kanske viktigaste frågan; varför präglades 1 öre KM 1772 på irreguljär plants?

Denna fråga får vi förmodligen inte något korrekt och verifierbart svar på. Tyvärr är vi därmed åter igen hänvisade till spekulationer. Men – som jag inledningsvis sa – är det inte just sådana observerade frågeställningar som gör vissa numismatiska objekt så intressanta ...? Jag vill därför i detta sammanhang passa på tillfället att framföra några mer eller mindre sannolika teorier och som möjligen inte diskuterats tidigare, om varför vårt öre KM präglades. Om vi begränsar diskussionen till att omfatta stampkopplingen I:C, dvs. typerna 7 – 10, kan man tänka sig en rad olika syften, t.ex.:

Provaavslag

Denna hypotes måste anses vara orimlig särskilt mot bakgrund av de många olika plantsarna som dessutom förekommer i två olika metaller; koppar och silver. Antalet bevarade exemplar talar också emot att det rör sig om provmynt alternativt provaavslag.

Slarv

Att utländska mynt och svenska silvermynt utgör plants till dessa präglingar har knappast att göra med slarv.

*Bristande tillsyn i kombination med skämtsamt lynne*⁵⁶

Om arbetsledningen var ovetande om dessa präglingar skulle åtminstone de öre KM som är präglade på utländska mynt och svenska silvermynt kunna vara ett resultat av bristande tillsyn i kombination med skämtsamt lynne. Men det är knappast troligt när det gäller öre KM av typ 10. I detta fallet är antalet bevarade och därmed präglade exemplar alltför stort. Det är helt enkelt inte särskilt roligt att prägla så många som kanske bortåt 300 st.

Förfalskning

Denna teori faller på sin orimlighet. "Mynten" består av mer koppar än originalet och skulle vara synnerligen enkla att visuellt upptäcka. Vissa är dessutom präglade i silver!

Spelpenning

Denna hypotes skulle möjligen kunna vara gångbar om det gällt spelpenningar för internt bruk

bland myntverksarbetarna och om det inte hade varit för det faktum att en mängd s.k. allmänna spelpenningar tillverkades under denna tid vid just myntverket i Avesta. Hur troligt är det föreslagna att man fått tillstånd att använda stammar till rikets mynt till spelpenningsprägling?

Gåvor till kunder eller besökare vid myntverket

En av det tidiga 1800-talets största numismatiska samlare var utan tvekan D. G. Nescher. Det berättas att han vid ett besök på Avesta myntverk den 14 juli år 1801 blev visad runt av myntgravören Norman. Nescher skriver med egna ord att han "*igenom Herr Normans åtgärd, afpräglades nu under min närvaro alla de Stämplar af Mynt och Gruf-Poletter här funnos, som uti min samling saknades, så att jag nu tillika med de Exemplar Cammereraren skänkte mig, gick därifrån med 33 stycken, Doupletter inberäknade.*"⁵⁷

Det ligger i sakens natur att mynttillverkning alltid har fascinerat och därigenom utövat en speciell dragningskraft inte bara på de numismatiskt intresserade utan även på den breda allmänheten. Om inte annat så tyder de många besöken vid bl.a. Avesta myntverk på detta.⁵⁸

Det är inte orimligt att anta att det var själva präglingen som upplevdes som mest intressant och att det var av denna man ville ha ett minne. Under de perioder då den svenska myntpräglingen av tidigare nämnda orsaker låg nere tvangs man, om man fick/kunde/ville tillgodose besökarnas önskemål vill säga, ta till okonventionella metoder. Det kan då ligga nära till hands att besökarens egna medhavda penningar fick utgöra plants vid en demonstrationsprägling. Detta scenario är ingalunda unikt som företeelse. Ett exempel från modern tid belyser detta. Deltagare vid Nordisk Numismatisk Unions möte i Oslo 22 – 23 september 1951^{59,60} fick nämligen under söndagens studiebesök vid Den Kgl. Mynt på Kongsberg en numismatisk souvenir med sig hem. Frogn skriver: "*Vi fik merkelig nok ved besøket på Kongsberg anledning til å putte i kronemaskinen for 1951 de mynter vi tilfeldigvis hade i lommen. Derved fik vi avslag på svensk sølvkrone, på eldre norsk nikkelkrone, ja sågar på zink 50 øre.*"⁶¹ Ett eller flera liknande skeenden vid myntverket i Avesta skulle kunna förklara våra märkliga öre KM 1772 präglade på svenska och utländska silver såväl som kopparmynt, dvs. typ 7 – 9.

Som alternativ plants till besökarnas medhavda mynt kunde man naturligtvis ta till några av de vid myntverket fabricerade utländska blindmynten. Men då måste man samtidigt ställa frågan; varför har man vid dessa tillfällen uteslutande

använt sig av franska blindmynt av valören 1 sol, dvs. typ 10 enligt ovan? Det är ju känt att Avesta myntverk, under den här aktuella tidsperioden, också räknade länder som Polen, Holland, Lübeck och Portugal till sina kunder.⁶² Något av dessa länders blindmynt borde rimligen då också ha använts vid de publikfriande demonstrationspräglingarna. Möjligen hade präglingen av typ 10 ett annat syfte och användning i det att den är känd i mer än dubbelt så många eller minst 30 st. exemplar. Dessa utgör dessutom en homogen grupp.

Pollett använd internt vid t.ex. blindmyntstillverkningen i Avesta

Vid Avesta kopparbruk och myntverk användes polletter i stor omfattning under såväl 1600- och 1700-talen som 1800-talet. Behovet av kol och därmed kolpolletter var av naturliga skäl mycket stort. Det är känt att dylika betalningsmedel gavs ut dels från mitten av 1600-talet fram till omkring 1715⁶³ är i princip alltid mycket hårt slitna. De är i själva verket så nötta att en stor del av texten brukar vara utplånad.⁶⁴ Detta beror naturligtvis på långvarig cirkulation. Och mycket riktigt, enligt Stiernstedt 1872 cirkulerade de ända till år 1765 då en grupp kolpolletter med ny design emitterades.⁶⁵ Det mesta tyder dock på att de nya polletterna sattes i cirkulation först i början av 1800-talet⁶⁶ vilket skulle innebära att förstnämnda i så fall skulle ha använts under i stort sett hela 1700-talet eller motsvarande 90 år! Detta synes inte vara rimligt. Möjligen använde man sig också av polletter från något annat bruk i trakten. Stora Kopparbergs Bergslag, vars polletter var gångbara och betrodda långt utanför Falun⁶⁷, skulle kunna ligga nära tillhands. En annan möjlighet är att man använt våra 1 öre KM 1772 på irreguljär plants! Trots att den inhemska myntningen låg nere under större delen av 1770-talet och helt och hållet under 1780- och 90-talen fanns ju onekligen ett behov av polletter i samband med den omfattande blindmyntstillverkningen nämnda decennierna. Det som möjligen också talar för polletteorin är att de alla är präglade på samma typ av blindmynt, nämligen det franska, och då sannolikt också är tillverkade vid ett och samma tillfälle, dvs. någon gång mellan 1778 och 1782 eller kort därefter. Ett annat indicium som skulle kunna tala för polletteorin är antalet bevarade exemplar. Polletter av den senare typen, som gavs ut i början av 1800-talet, är nämligen kända i färre exemplar än vårt 1 öre KM.⁶⁸ Men den gruppen består ju som bekant av ett 20-tal typer. Tyvärr är inte upplagorna kända för polletterna i denna grupp. Men de som ersatte

dessa vid mitten av 1820-talet tillverkades i något hundratal exemplar ända upp till ca. 1 000 st.⁶⁹ Av detta kan vi möjligen dra slutsatsen att även vårt 1 öre KM 1772 av typ 10 har en ursprunglig upplaga i denna storleksordning.

Sammanfattning

Det välkända 1 öre KM på bred och tjock plants är uppteendeväckande lite diskuterat i den numismatiska litteraturen. Detta faktum tillsammans med dess säregna utseende har genom tiderna skapat grogrund till sägnen om det så kallade "pojköret".

I stället för ordet "pojköre" är det lämpligt att införa benämningen 1 öre KM på irreguljär plants. I samband med studium av ca 45 st. exemplar kan vi dessutom konstatera att det rör sig om ett flertal olika plantsar, såväl av koppar som silver, svenska liksom utländska! Man kan dela in dessa irreguljära präglingar i typ 6 – 10, se *tabell 4* ovan. Av dessa brukar typ 6, 7 och 10 av tradition kallas "pojköre". Det visar sig till yttermera visso att merparten, dvs. präglingar av typ 7 – 10, är präglade mellan år 1778 och 1782 eller kort därefter! Den överlägset mest frekventa typen är nr. 10, av vilken 30 st. olika exemplar ingår i denna studie. Det är också typ 10 som av naturliga skäl bereder störst svårigheter när det gäller identifiering av plants. Jag försöker ovan i diagramform visa att man använt sig av blindmynt till det franska kopparskiljemyntet med valören 1 sol. Sådana mynt tillverkades vid Avesta kopparbruk och myntverk i stora kvantiteter under 1770-, 1780- och 1790-talen.

När det gäller användningen kan vi inte utelåta att mer än ett syfte finns bakom dessa udda präglingar. Typ 5, som tillsammans med typ 6 är präglad med en annan fränsida än de andra, är känd i ett exemplar. Vi har här sannolikt att göra med en felprägling. Det är troligt, man kan kanske till och med drista sig till att säga att det ligger i sakens natur, att typerna 7, 8 och 9 präglats på mynt medhavda av besökare. I detta fallet kan vi med andra ord ha att göra med en form av numismatiska souvenirer. Liksom tidigare när det gällde plantsens ursprung bereder typ 10 nu också svårigheter med dess användning. Av diskussionen ovan framgår att typ 10 möjligen kan ha använts som pollett eller liknande internt vid Avesta kopparbruk och myntverk t.ex. som kolpollett vid blindmyntstillverkningen.

Jag hoppas att jag genom denna artikel har ökat kunskaperna något kring *1 öre KM 1772 präglad på irreguljär plants*. Och för att ytterligare föra ljus över dess dunkla ursprung och syfte/n ber jag att härmed få överlämna stafettpippen ...

Noter

- ¹ Huvuddragen i denna artikel har tidigare presenterats i föredragsform hos Svenska Numismatiska Föreningen år 2000, Värends Numismatiska Förening 2001 och Göteborgs Numismatiska Förening 2005.
- ² SM 169 – 172.
- ³ SM 173 – 174.
- ⁴ SM 206.
- ⁵ SM 106. SMH 26:1 – 3.
- ⁶ *Klippingserien med den s.k. spanska skölden*, SM 169 – 172, diskuterades flitigt kring år 1980. Tändande gnista var halvöret som ett par år tidigare sålts på B. Ahlströms auktion 14 under nr 71. Frågan gällde huruvida myntet var samtida eller inte. Bjarne Ahlström och Rolf Sjöberg argumenterade för medan Yngve Almer och Ingemar Carlsson hade avvikande uppfattning. Tyvärr finns inte den mycket innehållsrika och långa skriftväxlingen som brukar kallas "stencilbebben" publicerad. Vid mitten av 1990-talet blossade debatten upp igen. Denna gång genom artiklar publicerade i Antikörens auktionskataloger, Mynttidningen och i SNT. Skribenter var bl.a. Bengt Hemmingsson, Ulf Ottosson, Jan-Olof Björk m.fl. *Säters runda kopparöre från år 1629*, SM 173 – 174, har debatterats av de alltid lika läsvärda Yngve Almer / Ingemar Carlsson och Ernst Nathorst-Böös i Myntkontakt 1982. Frågan gällde huruvida myntet skall betraktas som pollett, lokalmynt eller provmynt. *Öre SM 1715*, SM 206, var i Myntkontakt år 1980 föremål för intressant skriftväxling mellan tidigare nämnda herrar Almer / Carlsson och Nathorst-Böös. Denna gång var man ense om präglingstidpunkt, teknik mm.
- ⁷ Silveröret präglades för första gången i Sverige år 1522 under Gustav I Erikssons (Vasa) tid som riksföreståndare. Dessa runda silveröre kallades av samtiden för vitrunestycke till skillnad från de vid tiden cirkulerande starkt kopparhaltiga klippingarna, jmf. SM 3, 4 och 243. Benämningen runestycke avsåg senare 1 öre KM, s.k. kopparrunestycke. När öresmynten av koppar ersattes med skillingar kom den lägsta nominalen om 1/12 skilling att i folkmun kallas för runestycke.
- ⁸ Stiernstedt 1864 sid. 340. SMH sid. 179, 181.
- ⁹ Enligt Jansson motsvarar 1 skeppund 136 kg = 20 lispund = 200 markpund.
- ¹⁰ 1 daler = 4 mark = 32 öre. 900 daler KM är med andra ord detsamma som 900 x 32 öre KM = 28 800 öre KM. Varje mynt skall då teoretiskt väga [136/28800] x 1000 = 4,722 gram.
- ¹¹ Wallroth sid. 136 – 137 anger 24 mm medan SMH sid. 179 noterar 23 – 24 mm.
- ¹² Stiernstedt 1864 sid. 404 anger att det präglades öre KM av 1 skeppund 12 lispund koppar. Vikten motsvarar 136 + 12 x [136/20] = 217,6 kg. Antalet mynt blir då 217 600 / 4,722 = 46.080 st. Wallroth sid. 139 tar upp 480 daler SM dvs. 480 x 32 x 3 = 46 080 st. öre KM.
- ¹³ Stiernstedt 1864 sid. 405 redovisar 23 skeppund koppar eller 6 900 daler SM vilket motsvarar 662 400 st. öre KM mynt. Wallroth sid. 139 noterar 6 900 daler SM. SMH sid. 194 anger tidigare nämnda upplagan om 662 400 st. öre KM.
- ¹⁴ Realisationsförordningen av den 27 november 1776 innebar dessutom bl.a. att de cirkulerande skiljemynten av koppar med valörerna 2- och 1 öre SM samt 1 öre KM sattes ned till halva värdet. Trots detta fick alltså kopparmynten från 1777 och 1778 valör i öre SM respektive öre KM.
- ¹⁵ Scharp lot nr. 1169.
- ¹⁶ Berch sid. 316, nr. 5.
- ¹⁷ Silverstolpe 1812.
- ¹⁸ Ekman nr. 19a.
- ¹⁹ Fröling nr. 504.
- ²⁰ Stiernstedt 1871 sid. 125 not 1.
- ²¹ Wedberg 1900:1 sid. 41.
- ²² Wedberg 1900:2 sid. 39. Ölmsstad församling eller Ölmsstad som det hette på 1700-talet tillhör numera Skärstads kyrkliga samfällighet i Vista kontrakt Växjö Stift. Eftersom församlingen ligger nära Huskvarna i Jönköpings län är det inte så konstigt att Broman nämner att "*flera trovärdiga, den tiden lefvande, Jönköpingsboer*" nämner berättelsen om pojköret.
- ²³ Wiséhn 2009. Författaren riktar ett varmt tack till Ian Wiséhn för kopior ur O. M. Bromans förteckning.
- ²⁴ Jmf. bl.a. Norberg sid. 251 – 252 med noter och SMH sid. 207 – 212.
- ²⁵ Högbergs myntkatalog, nr. 5 1952, sid. 19 – 20. Notisen är illustrerad med ett vackert exemplar som dessutom saluförs för 200 kronor.
- ²⁶ Myntkontakt, 1973 nr. 9.
- ²⁷ Hellström sid. 226 – 228.
- ²⁸ Skandinavisk Numismatik, 1976 nr. 10.
- ²⁹ Mynt, sedlar och medaljer, Borås 1981.
- ³⁰ Myntsamlade som hobby. Malmö 1983.
- ³¹ Myntgalleriet – Svenska kopparmynt. Lagerkatalog 10, april 1994. Under nr. 241 utbjöds ett mycket vackert ex i kvalitet 01/0 för 13 500 kr.
- ³² Numismatisk Leksikon. Utgiven av Dansk Numismatisk Forening 1996.
- ³³ Sveriges och dess forna besittningars guldmynt och riksdaler från Gustav I till Carl XIV Gustav, samling Julius Hagander. Bern 1996. Sid. 207.
- ³⁴ Ekström sid. 25 åtsida 2.
- ³⁵ Norberg sid. 252 och not 242.
- ³⁶ Stiernstedt 1864 sid. 404 – 405.
- ³⁷ Norberg sid. 252 och not 243.
- ³⁸ Stiernstedt 1864 sid. 405.
- ³⁹ En åtsidestamp till Fredrik I:s öre SM 1746 – 49 har emellertid också använts till pollettpräglings. Det rör sig om Lövas, 1 cronodagsverk, se St. 93:7. När det gäller *stampar* så har dylika till guld- och

silvermynt samt kastmynt använts till en mängd avslag i avvikande metaller, jämför Cavalli 1927. Även *punsar* som ursprungligen varit avsedda för myntstamper till kopparmynt har använts till polletter, se Björk 1997 sid. 192 – 193.

40 Myntämnet är utstansat ur en ten avsedd för 1 öre SM.

41 Vikten är naturligtvis densamma som för det ursprungliga myntet. Detta gäller även eventuellt randskydd.

42 I Avesta myntmuseum finns ett exemplar av 2 öre SM 1777 präglad på 2/3 riksdaler 1777. 1 öre SM 1778 förekommer präglad på minst fem stycken 1/3 riksdaler, nämligen 1777, 1778, 1780 (2 st.) och 1782. Dessa förvaras i Göteborgs stadsmuseum, Kungl. myntkabinettet, Avesta myntmuseum och privat ägo samt i privat ägo (?). 1782 års exemplar finns upptagen i Bukowski auktion 72 nr. 893, år 1891. Försäljningen avsåg mynt och medaljer ur Ch. Hammers samlingar. Dessutom såldes ett exemplar av 1 öre SM 1778 präglad på en norsk 24 skilling 1754 under nummer 541 på U. Nordlinds auktion den 20 november 2009. Myntets proveniens är således "Samling Bonde på Ericsberg".

43 Jmf. bl.a. Linder-Welin 1965 sid. 65.

44 Daniel Tilas (1712 – 1772) var bergsråd, landshövding, riksheraldiker mm.

45 Hyckert sid. 239 – 240, nr 3.

46 Jmf. bl.a. Stierenstedt 1864 sid. 422. "Kungl. förbudet av den 30 juli 1774 emot myntade kopparplåtars olovliga utförande ..."

47 Det rör sig om Stora Kopparbergs Bergslags s.k. enskilda mynt eller myntpolletter om 6 öre KM präglade 1790 och -91. Valören 6 öre KM motsvarade 2 öre SM vilket emellertid inte vikten gjorde med sina 5,7 gram jämfört med 28,3 gram.

48 Wilcke sid. 154. Trots att den danska skillingen bär årtalet 1771 är den präglad under många år därefter.

49 Wilcke sid. 156 och 267.

50 Linder sid. 20.

51 Brev från Frank Pedersen till artikelförfattaren, daterat Fredrikssund 16 april, 1997.

52 Linder sid. 15 – 16.

53 Data har välvilligt lämnats av Kungl. myntkabinettet i Stockholm, Malmö Stadsmuseum, Lunds Universitets Historiska museum, Wexjö Gymnasii Myntkabinettet, Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling i København, Musée de la Monnaie i Paris, Bibliothèque Nationale de France i Paris. Till dessa institutioners tjänstemän framförs ett varmt tack!

54 Se: Maison Platt och A.G. van der Dussen i *Les Monnaies Françaises Royales, de Hugues capet a Louis XVI (987 – 1793), tome II*, tryckt 1989, sid. 330 nr. 1714.

55 Studier av svenska kopparskiljemynt från Gustav IV Adolf och Karl XIII som genom felprägling saknar randskydd uppvisar något större diameter. Det gäller bl.a. ¼ skilling 1803 (Ahlström aukt. 31:1033), ½ skilling 1815 (privat ägo), ¼ skilling 1817 (Ahlström aukt. 31:1064) etc.

56 Denna terminologi används av Hellström sid. 226.

57 Kungl. Biblioteket signum M.197: Neschers resor. Ett varmt tack till Bengt Hemmingsson som välviligt meddelat författaren ovanstående citat.

58 Se t.ex. Nathorst-Böös E. i *Vad besökare berättar om Avesta myntverk*, del 1 – 3. Publicerade i SNT 1984 nr. 6, 7 och 9/10.

59 NNUM 1951 nr. 6, sid. 128. Avser Norsk Numismatisk Forenings inbjudan till Unionsmötet.

60 NNUM 1951 nr. 9, sid. 196. Avser Rudi Thomsens refererande notis om Unionsmötet.

61 Frogn sid. 48. Till de uppräknade exemplaren kan åtminstone läggas 1 kr 1946 och 50 öre 1933, båda från Sverige, vilka undertecknad har kännedom om.

62 Linder sid. 20.

63 Stiernstedt 1872 sid. 26 nr. 5.

64 Jmf. t.ex. Ahlström auktion 51:806, 1995; SNF auktion i Myntkontakt april 1983, nr. 6 [del av S. Svenssons pollettsamling]; T. G. Appelgren katalog 80:4, april 1948 [B. Olofsons samling av svenska polletter, av vilka generalkonsul Axel Ax:son Johnson köpte merparten. Ingår i Avesta myntmuseums samlingar]. Samtliga i mycket slitet skick.

65 Stiernstedt 1872 sid. 26 ff. nr. 8 – 24. Stiernstedt skriver att polletterna "kommo alla i bruk 1765 och begagnades vid de sålunda afsedda särskilda inrättningarna till 1836 ...".

66 Se Björk 1997 sid. 189 – 190.

67 Jmf. Kongl. Maj:ts Förbud emot The så kallade Valuter samt koppar-Poletters gångbarhet. 22 oktober 1766. Däri stadgas att "sådane Poletter och Valuter hädanefter ej måge utgifwas, wid thet straff, som uti Allmänna Lagen å falsk Myntning är stadgat, och at the nu utelöpande, af hwad beskaffenhet the måge wara, ofelbart skola inom then första Maji nästkommande år wara inlöste; Fahlw-Bergslags-Poletter af koppar dock härifrån undantagne ...".

68 Jmf. Björk 1997 tabell sid. 189.

69 Jmf. Stiernstedt 1872 sid. 28 ff. och Björk 1997 sid. 192.

Tryckta källor

- [SM] Ahlström B., Almer Y. och Hemmingsson B. *Sveriges mynt 1521 – 1977*. Stockholm 1976.
- [Cavalli] Appelgren T. G. *Framlidne apotekaren Gustaf Cavallis efterlämnade samling av svenska kopparskiljemynt*. N. F. Boberg mynthandel auktion 5 – 9, Stockholm maj – december 1927.
- Berch C. R. *Beskrifning öfver Svenska Mynt och Kongl. Skåde-Penningar*. Uppsala 1773.
- Björk J-O. *Avesta bruks instämplade polletter*. Publicerad i Svensk Numismatisk Tidskrift, SNT, 1997 nr. 8, sid. 184 – 194.
- [SMH] *Den svenska mynthistorien – Frihetstiden och den gustavianska perioden 1719 – 1818*. Utgiven av Svenska Numismatiska Föreningen och Kungl. myntkabinettet. Värnamo 2007.
- Ekman O. C. *Supplement till Cancelli Rådet Berchs*

- Beskrifning öfver Svenska Mynt och Medailler af Fredr. Silfverstolpe, med gjorda tillägg av provincial Läkare O. C. Ekman. Afskrifoen med gjorda tillägg af A. O. Werlin Ohlson. Utan ort och år men enligt uppgift tillkommen omkring mitten av 1850-talet.
- Ekström L. *Enkla, dubbla och svåra slantar*. Linköping 1999.
- Frogn Th. *Avslag av norske stempler på andet metal eller på anden mynt etc.* Publicerad i NNUM 1962 nr 3, sid. 47 – 51.
- [Fröling Ax.] *Förteckning öfver en samling till större delen sällsynta och högst sällsynta svenska mynt och skådepenningar hvilka försäljas på Stockholms Bokauktions-kammare den 3:dje Mars o. f. d. 1858*. [Del III av Axel Frölings samling]. Stockholm 1858.
- Hellström P. *Ompräglingar och tillfällighetspräglingar*. Publicerad i Göteborgs Numismatiska Förenings småskrifter, nr. 10 Maj 1975.
- Holst G. *Spelpenningar avsedda för kortspel*. Numismatiska litteratursällskapet i Göteborg. Göteborg 1977.
- Hyckert B. E. *Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor, första delen*. Publicerad i NM XVII. Stockholm 1905.
- Jansson S. O. *Måttordboken*. Andra upplagan, Stockholm 1995.
- Linder, U. S. *Falukoppar i utländska mynt*. Publicerad i NNÅ 1937.
- Linder-Welin U. S. *Svensk koppar och kopparmyntning. En handledning vid studiet av myntsamlingen i Bergslagens museum*. Göteborg 1965.
- [Nauman Ch.] *Förteckning öfver en samling svenska, norska och danska mynt huvudsakligen från Medeltiden ... som försäljas på Stockholms Bok-auktionskammare den 11 december och följande dagar*. Stockholm 1861.
- Norberg P. *Avesta under kopparbrukets tid, del 1*. Stockholm 1956.
- [NNÅ] *Nordisk Numismatisk Årsskrift*. Utgivna av Nordisk Numismatisk Union, NNU, sedan 1936.
- [NM] *Numismatiska meddelanden*. Utgivna av Svenska Numismatiska Föreningen, SNF, sedan 1873.
- Pedersen F. *1 skilling 1771, med appendiks om ½ skilling 1771*. Utgiven av Norsk Numismatisk Forening 1991.
- Sandels S. *Åminnelsetal öfver framledne landshöfdingen, bergsrådet [...] Daniel Tilas*. Stockholm 1773.
- [Scharp J.] Klemming G. E. *Förteckning öfver framl. grosshandlaren Johan Scharps utmärkta samling av mynt och skådepenningar, hvilka försäljas på Stockholms Bok-Auktionskammare Onsdagen den 12 november 1851 samt följande dagar*. Del I. Stockholm 1851.
- Silverstolpe Fr. *Supplement och fortsättning till Carl Reinhold Berchs år 1773 utg. "Beskrifning öfver svenska mynt och kongl. skådepenningar"*. 1809–1812.
- Stiernstedt A. W. *Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar*. Stockholm 1864.
- Stiernstedt A. W. *Beskrifning öfver Svenska kopparmynt och polletter*. Del I och II. Stockholm 1871 resp. 1872.
- Tingström B. *Svensk numismatisk uppslagsbok*. Tredje upplagan, Stockholm 1972.
- Wallroth K-A. *Sveriges mynt 1449 – 1917, bidrag till en svensk mynthistoria*. Publicerad i NM XXII, Stockholm 1918.
- Wedberg J. O. *Pojkoret*. Publicerad i NM XV, Stockholm 1900. [Wedberg 1900:1].
- Wedberg J. O. *Några anteckningar om polletter*. Publicerad i NM XV, Stockholm 1900. [Wedberg 1900:2].
- Wilcke J. *Kurantmønten 1726 – 1788*. København 1927.
- Wiséhn I. *Doktor Hall, Hr Arfvedsson, amiralitetsapotekaren Moses Söderström, målaren Hallgren – Privatpersoners myntsamlingar i Kungl. Myntkabinetet*. Publicerad i SNT 2009 nr. 2, sid. 32 – 35.

Internet

Ingemars myntsida. *Variantförteckning 1 örKM 1719-1778*. Uppdaterad 2008-09-08.
[www.http://ingemars.se/1okm.htm](http://ingemars.se/1okm.htm)

Summary

The well known "1 öre KM 1772" on large and thick flans (SM 104b, Gustav III) is surprisingly seldom discussed in the Swedish numismatic literature. This fact together with its peculiar appearance has created legends about the so-called "pojkoret". Instead of the word "pojköre" a more appropriate name would be "1 öre KM on irregular flans". This study includes 45 coins, revealing different flans of copper and silver, Swedish as well as foreign. Ten different types of strikings have been identified. It is shown that blanking coins of the French 1 sol copper coin most probably have been used. Avesta copper mine and mint produced large quantities of foreign blanking coins at the end of the 18th century. Different use of these odd strikings are discussed – one possibility would be as tokens at the Avesta copper mine and mint – why not as coal tokens at e.g. the blanking-coin production.

Bilaga 1

Förteckning av de exemplar av 1 öre KM 1772, typ 5 – 10, som har studerats inför denna artikel. Det bör noteras att förteckningen inte gör anspråk på att vara fullständig. Den observante kan säkert finna ett och annat exemplar eller försäljning jag förbisett. När det gäller försäljningar av typ 10 har endast medtagits sådana exemplar som genom avbildningar i litteraturen konstaterats vara olika.

EXEMPLAR / ÄGARE / PROVENIENS	Vikt gram	Diam. mm	Kval.	Anm.
Typ 5				
1. Lunds universitets historiska museum	9,55	24,5	1/1+	Hack
Typ 6a				
1. Avesta myntmuseum - Ex Cavalli, N. F. Boberg aukt. 8:260, 1927 - Ex A. Coyet, Holmberg 59:1135, 1902?	27,84	34	1/1+	
2. Kungl. myntkabinettet, Stockholm - Id 116594	28,22	34	1/1+	Kantskada
3. Privat ägo? - Ex Cavalli, N. F. Boberg aukt. 8:261, 1927 - Ex Hallborg, Bukowski 106:799, 1897 ? - Ex Sbak. december 1884 nr 995?	Okänd	34	1/1+	
Typ 6b				
1. Uppsala universitets myntkabinett - Inv. nr. 104 829	14,43	29,5	1/1+	Omletterad rand
2. Privat ägo - Ex Ahlström auktion 41:655, 1990 - Ex Ahlström auktion 4:587, 1973 - Ex Y. Almer lagerlista 10:552, 1972 - Ex C. O. Algård	14,47	30	1/1+	
3. Privat ägo - Referensexemplar i Myntboken	14,00	29,5	1+	
Typ 7				
1. Avesta myntmuseum - Ex Cavalli, N. F. Boberg aukt. 8:259, 1927	14,29	30,5	1+	Präglad på: 1 öre SM 1763
Typ 8a				
1. S. Svenssons stiftelse för numismatik - Ex S. Svensson 1928, SS 4894 - Ex Cavalli, N. F. Boberg aukt 8:255a, 1927 - Ex Bonnier, Holmberg aukt. 48:487, 1900 - Ex Sbak. april 1895 nr 527				Präglad på: 1/12 rd 1777
2. Privat ägo - Ex Ahlström auktion 51:448, 1995				Präglad på: 1/12 rd 1778

3. Privat ägo

- Ex SNF auktion november 2005, nr. 91
- Ex S. Svensson 1928, SS 4897
- Ex Cavalli, N. F. Boberg aukt 8:255b, 1927
- Ex Wedberg, Appelgren 16:1424, 1912
- Ex Selling lagerlista 8:392, 1870

Präglad på:
1/12 rd 1779

4. Privat ägo

Präglad på:
1/12 rd 1779

Typ 8b

1. Privat ägo

- Ex Ahlström auktion 51:449, 1995

Präglad på:
1/24 rd 1778

Typ 9a

1. Privat ägo?

- Ex Appelgren lagerlista 77:769, 1946
- Ex Cavalli, N. F. Boberg aukt. 8:256, 1927
- Ex Bonnier, Holmberg aukt. 48:488, 1900

Präglad på:
Utländskt kopparmynt,
försilvrat

Typ 9b

1. Kungl. myntkabinettet, Stockholm

- Id 116598

Präglad på:
Mexico 8 real,
1732 – 72

Typ 10

1. Privat ägo

- Ex P. Hellström
- Referensexemplar i GNF Småskrift nr 10
- Ex Hirsch lagerlista 33:270, 1963

9,38   29   1/1+

2. Privat ägo

- Ex KNF auktion oktober 2005, nr 351
- Ex Hirsch auktion 2:943, 1970

9,60   29   1

3. Österbottens museum, Vasa

- Ex M. Hallberg

10,00   28,5   1/1+

4. Privat ägo

- Ex Aurum auktion 5:540, 2009
- Ex Ahlström auktion 1:347, 1972

10,03   29   1/1+   Svagt präglad

5. Privat ägo

- Ex Ahlström auktion 32:448, 1985

10,16   28,5   1   Svagt präglad

6. Privat ägo

- Ex Hirsch mynthandel, maj 1962

10,30   28,8   1+

7. Privat ägo

- Ex Hirsch auktion 2:942, 1970

10,32   27,5   1+

8. Privat ägo

10,40   29   1+/01   Präglad 2 ggr

9. Privat ägo

- Ex P. Levin

10,50   29,5   1/1+

10. Privat ägo

- Ex Myntgalleriet lagerkatalog 10:241, 1994
- Ex K. E. Schmitz del 2 nr. 1505, 1990
- Ex Numismatisk Orden 1977

10,87   27   01

11. Privat ägo

- Ex Ahlström auktion 12:170, 1976
- Ex G. Ekström
- Ex I. Berghman

10,90   28,5   1+   Svagt präglad

12. Privat ägo

11,10   27,5   01

13. Privat ägo				
- Ex Antikören auktion 10:311, 1991				
- Ex K. E. Schmitz del 2 nr. 1506, 1990				
- Ex Numismatisk Orden febr. 1973, nr. 103	11,21	29,5	1	Hack
14. Privat ägo				
- Ex Bonde, U Nordlind aukt. 2:666, 2007	11,27	29,5	1+	
15. Privat ägo				
- Ex Ahlström auktion 30:695, 1984				
- Ex Auktionsverket okt. 1981, nr. 3372	11,28	27,5	1+/01	
16. Stora Kopparbergs Bergslags AB, Falun	11,48	30,5	1/1+	
17. Privat ägo				
- Ex Ahlström auktion 55:477, 1997				
- Ex Auktionsverket nov. 1989, nr. 9194				
- Ex Ahlström auktion 5:463, 1974	11,54	27,5	1?/1	
18. Privat ägo				
- Ex Ahlström auktion 30:696, 1984				
- Ex Numismatisk Orden mars 1979, nr. 226	11,75	27,5	1/1+	Repa
19. Privat ägo?				
- Ex Numismatisk Orden okt. 1974, nr. 164	11,75	30,5	01	
20. Kungl. myntkabinettet, Stockholm				
- Ex A. Fröling 1858, nr. 504?	11,99	27,5	1+/01	
21. Privat ägo?				
- Ex Hirsch auktion 2:941, 1970				
- Ex S. Svensson, SS 4895	12,07	28	1+	
22. Privat ägo				
- Ex Y. Almer lagerlista 10:551, 1972				
- Ex C. O. Algård	12,10	27,5	1+	
23. Avesta myntmuseum				
- Ex O. Wasastierna?	12,13	27	1+/01	
24. Finlands Nationalmuseum, Helsingfors				
- Ex A. F. Antell				
- Ex A. W. Stiernstedt, Sti. 2822	12,31	30,5	01	
25. Privat ägo?				
- Ex Ahlström auktion 22:249, 1980				
- Ex G. Ekström				
- Ex I. Berghman	13,10	30,5	1+	
26. Privat ägo?				
- Ex Malmö mynthandel 1996				
- Ex Ahlström auktion 45:444, 1992				
- Ex Ahlström auktion 44:441, 1991				
- Ex Ahlström auktion 30:694, 1984				
- Ex Y. Almer lagerlista 10:555, 1972				
- Ex C. O. Algård	13,10	30	1+	
27. Privat ägo?				
- Ex SNF auktion november 1976, nr. 175	Okänd	29	1/1+	Perforerad
28. Privat ägo?				
- Ex Ahlström auktion 20:401, 1979	Okänd	30,5	1?/1	Snedpräglad
29. Privat ägo?				
- Ex Ahlström auktion 41:654, 1990	Okänd	30	1+	
30. Privat ägo?				
- Ex Ahlström auktion 65:310, 2002	Okänd	28	1/1+	Kantskador